

Juryrapport

Eén keer in de twee jaar wordt de Dr Elly Jafféprijs uitgereikt aan de vertaler of de vertaalster van de beste vertaling uit het Frans van de drie voorafgaande jaren. De prijs kan worden toegekend aan literair proza uitgegeven in boekvorm, aan een gedichtenbundel of een toneelstuk. De prijs, een nobel initiatief van de vrouw die er haar naam aan verbond, werd twee jaar geleden voor het eerst uitgereikt.

Toen, in 2001, werd Hans van Pinxteren gelauwerd voor zijn vertaling van *Ik ben nogal klein van stuk. Essays over de ijdelheid*, een deel van de omvangrijke *Essais* van Montaigne.

Nu, twee jaar later, is het Marianne Kaas die de prijs in ontvangst neemt voor haar vertaling van *In de hemel zoals op aarde* van de hedendaagse Franse schrijver Jean Rouaud.

Net als de vorige keer heeft de jury in eerste instantie geprobeerd een zo compleet mogelijk overzicht van alle literaire vertalingen uit het Frans te verkrijgen. Het betrof ditmaal vertalingen die waren verschenen in de jaren 1999, 2000 en 2001. Dankzij de medewerking van de Stichting LIRA was een dergelijke lijst voor de zomer van 2002 beschikbaar. Op deze lijst prijken zo'n honderdtwintig vertalingen van meer dan vijftig vertalers.

In de loop van de juryvergaderingen is het aantal vertalingen teruggebracht tot tien, zeven, drie en uiteindelijk slechts één. Voor elke vergadering bekeek ieder jurylid steeds nauwkeurig de vertalingen die er in de vorige bijeenkomst over waren gebleven. In enkele gevallen werden meer tekstfragmenten van dezelfde vertaling bekeken. Ook werden andere vertalingen van een mogelijke kandidaat bij het selectieproces betrokken.

Opvallend was, net als de vorige keer, dat het niveau van de vertalingen, zeker in de laatste fase van de juryberaadselingen, bijzonder hoog was. Een kleine groep vertalers uit het Frans beschikt niet alleen over een zeer grote liefde voor de Franse taal, maar ook over een indrukwekkende kundigheid op het gebied van het vertalen.

Uiteindelijk kwam de jury unaniem tot de conclusie dat de vertaling van Marianne Kaas van *Sur la scène comme au ciel* van Jean Rouaud, verschenen onder de Nederlandse titel *In de hemel zoals op aarde*, bekroning met de Dr Elly Jafféprijs 2003 verdient.

De jury heeft grote bewondering voor de bijzonder vindingrijke en gedurfde wijze waarop Marianne Kaas de moeilijke tekst van Rouaud in ritmisch vloeiend Nederlands heeft weten over te zetten. Zij heeft de kruidige humor uitstekend weten te bewaren, vooral door haar gevoel voor juiste timing.

Marianne Kaas heeft een lange staat van dienst als begaafd literair vertaler. Haar eerste vertaling, tevens de eerste titel in de destijds nieuwe reeks Privédomein, dateert al uit 1965. Ze legt zich in het algemeen toe op het vertalen van eigentijdse Franse auteurs en heeft in de loop van de tijd een indrukwekkend vertaaloeuvre opgebouwd – variërend van Jean-Paul Sartre en Marguerite Duras tot Jean-Philippe Toussaint en Michèle Desbordes. Daarnaast heeft zij als docente aan het inmiddels helaas opgeheven Instituut voor Vertaalkunde (later: Vertaalwetenschappen) een

nieuwe generatie literaire vertalers opgeleid die inmiddels van zich doet spreken door opvallende inzet en zorgvuldigheid.

Sur la scène comme au ciel is de vijfde en (voorlopig) laatste roman in de bejubelde familiechroniek waarmee Jean Rouaud zijn reputatie vestigde: een cyclus die een magistrale, alternatieve geschiedenis van Frankrijk vormt, uitgaande van Rouauds familie en zijn geboortestreek, de Loire-Inférieure, het gebied aan de monding van de Loire, tussen Nantes en Saint-Nazaire. Het vijfde boek is een historisch epos, een 'livre des origines' in de woorden van Rouaud zelf, geschreven aan de hand van het leven van Rouauds voorouders die allen in die contreien werden geboren, er woonden en er stierven. Een hele eeuw van leven en werken in die kuststreek legt Rouaud bloot: van het klimaat (mist en regen) tot de geschiedenis (twee wereldoorlogen), van rondtrekkende handelaren (zijn vader was vertegenwoordiger in serviesgoed) tot plaatselijke toneelinitiatieven, van de eerste automobielen (de 2cv van zijn grootvader) tot de ingrijpende herverkaveling van het platteland.

Rouauds stijl is uit duizenden te herkennen: zijn zinnen zijn vaak lang en meanderend, zijn gedachten en overpeinzingen verhalend, poëtisch of ironisch. Zijn portretten baseerde hij op brieven, foto's, documenten en soms op persoonlijke getuigenissen. Terwijl Rouaud in zijn eerste romans nog vaak de wat afstandelijker u-vorm hanteerde, ging hij in zijn recentere werk af en toe over op de ik-vorm. Het gaf hem meer armslag voor zijn reflecties over de werking van het geheugen, de onbetrouwbaarheid van de herinnering of de ongrijpbaarheid van een voorbije werkelijkheid.

Bij lezing van *In de hemel zoals op de aarde* in de vertaling van Marianne Kaas valt op dat het ritme waarmee de zinnen zich aaneenrijgen bijzonder vertrouwd en natuurlijk klinkt in het Nederlands. Daarvoor heeft de jury grote bewondering. Voor het authentieke stemgeluid dat erin doorklinkt is eigenlijk maar één verklaring te vinden: aangezien Marianne Kaas ook de voorafgaande vier delen van dit vijfde boek heeft vertaald, is er een overtuigende chemie tussen de vertaler en de auteur ontstaan. *In de hemel zoals op de aarde* getuigt van een gelukkige versmelting van de Franse esprit en ironie van de auteur met de Hollandse geest van nuchterheid en laconiekheid.

De jury viel vooral de ritmiek van Kaas' vertaling op. De vertaalster lijkt in de eerste plaats naar het Franse ritme te luisteren, neemt het over waar dat in het Nederlands mogelijk is, en wijkt er vanaf wanneer dat in het Nederlands noodzakelijk is. Haar gevoel voor timing is uitzonderlijk goed. Een juryrapport is niet de plaats om met lange lijsten de kwaliteiten van de laureaat te illustreren. Toch geven wij graag enkele voorbeelden van de uitgebreide staalkaart van vertaaltechnieken en vonden waarover Marianne Kaas beschikt.

In de openingszin van het boek bijvoorbeeld, die bijna een hele pagina beslaat, wordt in het Nederlands een cesuur aangebracht, die men weliswaar in het Frans ook kan ervaren, maar die toch minder in het oog springt dan in het Nederlands. De ik-figuur in het boek vertelt hoe gezegend hij als schrijver is dat zijn moeder niet zoals háár moeder en grootmoeder pas op haar honderdste is gestorven, maar al op haar vierenzeventigste. Want, op haar honderdste, schrijft hij, 'ben ik zeventig, wat een

heel ander verhaal oplevert, want wie zegt me dat de lust om te schrijven als ik zeventig ben..., als ik zeventig ben heb ik misschien wel zin in heel andere dingen,' (enz.)

Het gaat hier om de markering van de cesuur door het plaatsen van gedachtenpuntjes en een herhaling van het 'als ik zeventig ben', elementen die niet in de Franse zin voorkomen, ingeleid door het vragende 'wie zegt me?' (terwijl het Frans veel stelliger is: 'rien ne me dit'), waarmee Kaas op een bijna achteloze manier aan het gestapelde, grillig voortrollende van de Franse zin een typisch Nederlandse wending geeft.

Het ironisch stellende in het Frans krijgt in het Nederlands iets laconiek vragends. Voor ons is dit een vondst waarmee niet alleen recht wordt gedaan aan de betekenis van het Frans maar ook de toon wordt gezet voor een equivalent in het Nederlands dat beantwoordt aan zijn eigen wetmatigheden.

Steeds weer heeft de lezer de indruk dat het hier een oorspronkelijk in het Nederlands geschreven roman betreft. Dit komt bijvoorbeeld ook door de vele typisch Nederlandse zinswendingen en staande uitdrukkingen die je in de tekst tegenkomt. De vertaling van een staande uitdrukking, althans het equivalent daarvan, levert in de doeltaal niet per definitie hetzelfde beeld op. Dikwijls verandert het beeld, waardoor het gevaar bestaat dat de vertaling in een heel ander veld van associaties belandt. Kaas slaagt erin steeds met equivalenten te komen die geruisloos passen in het veld van associaties waarin de auteur zijn staande uitdrukkingen heeft geplaatst.

Zo zegt de moeder, in een terugblik, als ze tegenover de buitenwereld het gedrag van haar kinderen (dat ze zelf laakbaar vindt) goed moet praten: 'Ce qui parfois relevait d'un exercice d'équilibriste.' Bij Kaas word je nooit geconfronteerd met letterlijke, stijve vertalingen van dit soort perifrases, zoals: 'wat soms veel weg had van het werk van een evenwichtskunstenaar', maar zij vindt feilloos de sluitende combinatie: 'wat soms betekende dat ik op eieren moest lopen.'

De staande uitdrukkingen en ironische wendingen waarmee Rouaud zijn tekst lardeert krijgen in het Nederlands meer distantie doordat de kleur van de woorden laconieker lijkt te worden. 'Un pauvre Hollandais', waarmee de ik-figuur via de oud geworden ogen van een vroegere buurtgenote Vincent van Gogh typeert, wordt 'een gesjochten Hollander'.

Een transactie die een notaris voor zichzelf afsluit heet eerst alleen maar 'une bonne transaction' en in het Nederlands wordt het iets smeüiger 'een transactie die de notaris geen windeieren zou leggen'; daar speels op voortbordurend maakt de schrijver er vervolgens ietwat overdreven 'de transactie van de eeuw,' van: maar als wat later blijkt dat de notaris aan het kortste eind trekt heet het in het Frans ironisch: 'Mais alors un siècle à rallonge', en in het Nederlands geniet je, zo mogelijk, nog meer van Kaas' oplossing: 'maar dan wel een eeuw met een staartje'.

Tenslotte nog een laatste voorbeeld van het droge, nuchtere idioom dat Kaas hanteert, en dat zo kenmerkend is voor de ongedwongenheid en de speelsheid waarmee zij de roman in het Nederlands heeft vertaald: Over de schreeuwende kleuren op een ansichtkaart zegt de schrijver dat de hemel en de rivier 'une large touche de bleu' hebben meegekregen. Kaas vertaalt 'een flinke lik blauw'.

Marianne Kaas is erin geslaagd een moeilijke, moderne Franse roman op een buitengewoon inventieve en briljante wijze in het Nederlands te vertalen. Zij maakte daarmee een belangrijk literair epos toegankelijk voor een Nederlands publiek. Wij adviseren dan ook het bestuur de Dr Elly Jafféprijs 2003 toe te kennen aan Marianne Kaas.

Margot Dijkgraaf
Nelleke van Maaren
Hans van Pinxteren

18 april 2003